

MAKALE BİLGİSİ/ARTICLE INFO

Article Type/Makale Türü:

Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 31.07.2021

Accepted / Makale Kabul Tarihi: 14.09.2021

Doi: 10.35859/jms.2021.976874

LÊKOLÎNEK LI SER MERSIYÊYÊN DI EDEBİYATA KLASÎK A KURDÎ DE¹

Cihan TURAN

Xwendekarê Doxtorayê, Zaningeha Bîngolê,
Enstîtûya Zimanên Zindî, Beşa Ziman û Edebi-
yata Kurdî, cihanturan7272@gmail.com,
ORCID: 0000-0002-9687-1403.

Nusrettin BOLELLI

Prof. Dr., Zaningeha Bîngolê, Enstîtûya
Zimanên Zindî, Beşa Ziman û Edebiyata Kurdî,
nbolelli@bingol.edu.tr,
ORCID: 0000-0001-8686-1976

KURTE

Mersiyê di edebiyata klasîk a rojhilat de ji mêj ve xwediye çihêkî taybet û muhîm e. Ev cûreya helbestê ya ku li ser mirina kesekî hez-kirî, qedirbilind û qîmetdar hatiye nivîsandin ji bo mersiyenûsan geh bûne wargeha şingirtinê û rondikrijandinê û geh jî bûne wargeha pesindayîn, dua û nifirkirinê. Ev cûreyê helbestê di edebiyata klasîk a kurdiya kurmançî de jî xwedî çihêkî girîng e. Di vê xebatê de pêşî pênaseya mersiyeyê û qala êşa mirinê ya ku dibe sedema nivîsandina mersiyeyê hat kirin û dû re mersiyeyên kurdî yên ku hatin berhevkirin li gorî sedsalan hatin dabeşkirin da bê nîşandan ku di edebiyata klasîk a kurdiya kurmançî de kîjan mersiyenûsî çend mersiyê nivîsandine. Mersiyeyên kurdî her wisa ji hêla teşe û rûxsar ve hatin nirxandin û rêjeyan wan wek tablo hat dayîn. Herî dawî mersiyê ji hêla naverokê ve hatin nirxandin û derheqê mijarê de mînak hatin dayîn. Armanca vê xebatê ew e ku bê destnîşankirin ka mersiyeyê di kurdiya kurmançî

1 Ev nivîsar xwe dispêre beşeke teza doktorayê ya bi navê "Kevneşopiya Mersiyeyê di Edebiyata Kurdiya Kurmançî ya Klasîk de." Qesda me ji Edebiyata Kurdî ya Klasîk bes edebiyata kurmançî ye.

de çî wextî dest pê kiriye, di kîjan sedsalê de çend mersiye hatine nivîsandin, herî zêde kîjan wezn û teşeya nezmê hatiye bikaranîn û rewşa mersiyeyan ji hêla naverokê ve çawa ye.

Peyvên Sereke: Edebiyata Kurdî ya Klasîk, Kurdî, Kurmancî, Mersiye

Klasik Kürt Edebiyatında Mersiyeler Hakkında Bir İnceleme

Öz

Mersiye yüzyıllardan beri Klasik Doğu Edebiyatında önemli bir yere sahip olmuştur. Değer verilen ve sevilen bir insanın ölümünden ötürü yazılan bu şiir türü, bazen şair için yas tutma ve gözyaşı akıtma mekânı bazen de ölen kişiye dua etme, onu övme ve eğer başka birisi tarafından öldürülmüşse katiline beddua etme yeri olmuştur. Bu şiir türü, Klasik Kürt Edebiyatında da önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada başlangıçta ölümden dolayı çekilen acı hakkında bilgi verilip mersiyenin tanımı yapıldı, sonra da yüzyıllara göre Kürt Edebiyatında Kurmanci lehçesiyle hangi şair tarafından kaç mersiyenin yazılmış olduğu belirtilmeye çalışıldı. Ayrıca yapılan çalışma neticesinde elde edilen mersiyeler nazım şekli ve türü açısından değerlendirildikten sonra oranları tablo şeklinde verilip, içerik açısından örneklerle izah edilmeye çalışıldı. Yapılan bu çalışma ile mersiyenin Kürt edebiyatındaki başlangıç tarihi, hangi yüzyılda kaç tane mersiye yazıldığı, mersiyelerde en çok hangi nazım türü ve hangi aruz kalıbının kullanıldığı ve de mersiyelerin içerik açısından hangi seviyede olduğu tespit edilmeye çalışıldı.

Anahtar Kelimeler: Klasik Kürt Edebiyatı, Kürtçe, Kurmanci, Mersiye

A Study on Elegies of Classical Kurdish Literature

Abstract

Epicede has had an important place in East Classical Literature for centuries. Epicede, a poetry type that written after death of a person who is dear to people's heart, is sometimes a place of mourn and shed tear and sometimes a place of pray, praise for a dead person and if death person was killed by someone else it is a place of curse for the murderer cruelty. This poem type has an important place in Kurdish Literature, too. In this study, at first Epicede's definition was given and then it has been tried to state how many poems have written by how many poets in Kurmanji dialect at Kurdish Literature according to centuries. At the same time, at the result of the study, epicedes' chapters were explained with examples after obtained epicedes were evaluated in terms of verse formal and type. With this study, it was tried to determine the beginning date of epicedes in Kurdish Literature, how many epicedes were written in which century, which type of verses and prosody patterns were used most in epicedes as well as what level epicedes were at in terms of content.

Keywords: Classical Kurdish Literature, Kurdish, Kurmanji, Epicede

EXTENDED SUMMARY

In this research and study it is tried to find out how many epicedes have been written in Kurmanji dialect in Classical Kurdish Literature according to centuries and it is tried to find out in which century the first epicede was written in Kurmanji dialect in Kurdish Literature and by whom it was written.

It is stated the most used verse type and aruz propodies in collected epicedes during the study. Epicedes are tried to evaluated according to chapters that are in an epicede. In this study it is tried to answer these questions that in which century epicede tradition was started, in which century how many epicedes were written, which verse type was written in epicedes, which aruz prosody epicedes were written most. In which situation is the Kurdish epicedes according to the chapter that must be an epicedes in Classical Kurdish Literature.

Up to present, except a few works, nearly no accademic study has ben done on epicede that was written for the death of someone in Classical Kurdish Literature. In the result of this research that done in this area it is found out only three works that were written about epicedes. One of them was done the general definition of epicede and gave a few examples. In the other two epicede works which written by Mele Zahire Tendureki and Mele Eliye Baqatani. These three works are handled.

In this study we tried to collect the works that had been printed as book or it was protected as manuscript. Moreover we provided works which was prepared as post graduate thesis. We drew advantage from these works during we prepared this article.

During the preparation of this article we drew advantage of 279 epicedes that were subjected to our doctoral thesis.

We tried to classified the collected epicedes according to the centuries that they were written on by one. We shared their writers in our study.

After the classified of epicede according to centuries, we evaluated 160 epicedes according to their verse type and aruz prosodies and we prepared their grafic of their uses. Moreover in the study Kurdish epicedes are evaluated according to their features that must have. We gave examples about the subject.

It was found out that 279 epicedes were written in Kurdish Kurmanci dialect. But this isnt mean that there aren't any epicedes that written in this area. There will be many epicedes that secreted in nook and waits for come to light by someone.

As result of the study, according to the obtained data in Kurmanci dialect in Classical Kurdish Literature; in XVII century 1 epicede, in XVIII century 2 epicedes, in XIX century 1 epicede, in XX century 111 epicedes and in XXI 164 epicedes were written.

We evaluated 160 epicedes according to verse type, it was found out that 61 are qasides, 7 are odes (gazelle), 35 are murabba(square), 21 are muhammes (pentestich), 24 are mesnevis, 5 are terci bends, 1 is terkibi bend, 2 are museddes, 1 is muselsel, 2 are murebbe' and muserra terkib-tercii bend verse types were written.

As result of evaluation that done on 160 epicedes it was found that when these epicedes were written 8 bahir 18 aruz prosodies were used and the most used prosody was fa'ilatun fa'ilatun fa'ilatun fa'ilun prosody was used 49 times.

Destpêk

Êş û elema ku ji ber mirina kesekî bi însan re peyde dibe pir dijwar e ku ji ber vê yekê dilê însan diêşe û pê mehzun dibe. Li gorî Paul Velery “Bedena însên, cîhanê dike du beş: A ewil cîhana reng û xweşiyê û ya *duyemîn jî cîhana êş û elemê*” (Breton, 2019:19). Derheqê êş û elemê de Breton jî wisa dibêje: “Êşa ku di nava bedena însên de cî girtiye, têkîliya wî him ji dunyayê û him jî ji *însan* bi xwe qut dike” (Breton, 2019:19).

Ev êş û elema ku bi însan re peyde dibe û di destpêkê de di nav civak û gelan de wek şîn û zêmarê xwe nişan dida, di edebiyata rojhilat de wek mersiye *tê binavkirin ku* mersiyenûs di mersiyeyên ku dinivîsin de ji ber mirinê; *şînê digirin, dikin feryad û fixan*, dua dikin, pesnê kesê mirî didin, rondikan dirjînin û ji felekê re bertek nişan didin.

Me di vê xebata xwe de berê xwe da kevneşopiya mersiyeyê ya ku di edebiyata kurdî ya kurmancî ya klasîk de *cî girtiye* û di van sedsalên dawî de gelekî zêde pêşve çûye. Lewra heta îro di warê mersiyeyan de yên ku bi kurdiya kurmancî hatine nivîsandin de tu xebatên zanistî û ‘ilmî nehatine kirin ku ev yek jî pêdiviya hebûna xebateke berfireh û zanistî derxist holê. Di vê gotarê de dabeşkirina mersiyeyan a li gorî sedsalan li ser 279 mersiyeyên ku hatine berhevkirin, hat kirin û dema ku mersiye ji hêla teşe û qalibê ve hatin nirxandin û derheqê wan de rêje hatin dayîn jî bes 160 helbest di vê çarçoveyê de hatin nirxandin ku me yek bi yek qalib û behra van mersiyeyan tespît kir û li gorî van tespîtan di nav xebata xwe de cî da van daneyan. Her wisa beşên ku pêwîst e di mersiyeyeke klasîk de hebin beş bi beş hatin nirxandin û ji mersiyenûsan mînakên cûrbecûr hatin dayîn. Bi vê xebatê tê armanckirin ku destpêk, pêşveçûn û rewşa dawî ya kevneşopiya mersiyeyên ku bi kurmancî û bi şiklê klasîk hatine nivîsandin bê tesbîtkirin da ku xwînê û lêkolîner karibin jê bi hêsanî feyde bigirin.

1. Mersiye

Mersiyeya (مرثية pirjimara wê مرثيye) ku koka wê رثي ye di erebî de tê maneya “li ser kesê mirî girî û ji bo wî şîn girtin (Toprak, 1990: 2). Di ferhengên de derheqê mersiyeyê de pênasên wisa tên kirin: Matema manzûmî (Kanar, 2011:788); Lawij, xweşniyaz, xweşxwaz, dûrika miriyan (Îzolî, 2013:885); Helbesta ku ji bo tê de pesnê kesê mirî bê dayîn û xemgînî û kovana ji ber mirinê bê nişandan, hatiye nivîsandin (Pala, 2014:306); Nezma ku bi mebesta diyarkirina wesfên baş ên zilamekî ku miriyê û ji bo anîna zimên a ji ber êş û kerba ku ji ber mirina wî zilamî tên kişandin, hatine nivîsandin (Sami, 1978:1321); Strana matemî ya ku ji bo tê de pesnê kesê mirî bê dayîn hatiye nivîsandin, helbestên ku nexasim ku di wan merasîmên ku ji ber salvegera Hesên û Huseyînê lawên Elî tên tertîpkirin, tên xwendin (Redhouse, 198:1805); Bi girî hejmartina başî û qencyên kesekî ku miriye (Naci, 1990: 602). Mersiye, wek terîm jî bi gelemperî ji wan helbestên ku piştî mirina kesekî ji bo nişandayîna xemgîniyê hatine nivîsandin re tê gotin (İsen, 2012:4).

Meriv dikare helbestên ku wek mersiye hatine nivîsandin wek cihê lêgerîna derd û kulan û tesellîkirina dilê ku ji ber firaqê êş û elemê dikşîne bi nav bike. Lewra kesê ku mir êdî nema tê. Ev heqîqet ji teref însanan ve pir baş tê zanîn ku ji ber vê yekê helbestvan ji bo barê dilê xwe parîkekî be jî sivik bike, tiştên di dilê xwe de di helbestê de tîne zimên. Bi vê yekê huzna ku ji ber windakirina kesê ku jê tê hezkirin di van kelimên mersiyyê de dibe xwedî ruh (Göçemen, 2020). Helbestkar dema ku vê yekê dike exlebe di destpêkê de huzn û xemgîniya xwe tîne zimên. Piştî vê yekê şa'ir dest bi duayan û daxwazkirina sebrê dike. Lewra kesê bawermed dizane ku Xweda di Qur'ana Kerîm de dibêje: "Qesem be! Em ê we piçekî bi tirs û birçîbûnê; bi kêmkirina mal û can îmtîhana bikin. Mizgînê bide wan kesên ku sebir dikin. Ew, dema ku tiştêk tê serê wan dibêjin 'Em ji bal Xwedê hatin û em ê vegerin ba wî'" (Beqere: 154-155). Ji ber vê yekê kesê ku mersiyyan li ser nasê xwe dinivîsîne digel şînê serî li sebr û duayê dide. Breton di berhema xwe de derheqê çareserîya êş û elemê de wisa dibêje: "Însanê bawermend divê bi sebir be û li ber xwe bide. Ji bo kesê bawermend dermanê ewil îbadet û dua ye (Breton, 2019: 88). Divê bê gotin însan ji ber êşa ku dikşîne sebir dike, lê belê digel vê sebrê carcaran di mersiyyan de ji ber mirina ku pêk hatiye ji felekê re sîtem, gazin û gilî tê kirin (Bayram, 2018). Ji bilî vê yekê ger ji mirinê re kesek bûbe sedem di şûna felekê de ji wî kesî re bertek tê nîşandan û nifir li wî kesê musebbîb tê kirin (Yörür, 2018) û bi vî awayî ji bo nîfşên bê ew mersiye di warê yadkirin û bîranînê de dibin amûreke muhîm (Korkmaz, 2002) û di nav civakê de cihekî taybet digirin û însanan dikin bin tesîra xwe.

Mersiyya ku di edebiyata erebî de derketiye holê û ji wê derê jî di nav gelên Rojhilata Navîn de bi gotineke din di nav faris, kurd û tirkî de belav bûye, ji bo bê nivîsandin divê muheqqeq pêwendiyê kesê nivîskar û mirî bi hev re hebe da ku karibe wê êş û elemê di bedena xwe de hîs bike û derd û kulên xwe di helbestên xwe de bîne zimên. Lê belê ev qaîdeya ku me anî zimên carinan derbasdarbûna xwe winda dike. Bi gotineke din mersiye li ser kesekî mirî yê ku tîkiliya wî, bi kesê nivîskar re tune ye jî dikare bê nivîsandin. Lewra kesê ku mir ger di nav civakê de bê nasîn, jê bê hezkirin û yan jî rayedarê dewletê be wê demê ev nêzbûn û tîkilî dibe yek alî (Canım, 2010:130) ku di edebiyata rojhilat de mînakên vê gelek zêde hene.

Helbesta yekemîn a ku însan ji ber êş û elama firaqa mirinê gotiye bi şiklê mersiyyê ye û ji ber ku Kabîl, birayê xwe Habîl qetil kiriye Hz. Adem bi vî şiklî mersiyyek gotiye (Toprak, 2004:215). Latîfî derheqê helbesta yekem a bi şiklê mersiyyê de agahîyeke wisa dide:

"Di wan kitêbên dîrokî de veşartî ye û di qisseyên wan kesên xwedî lîsan in û ehlê karê xwe ne de eşkere ye ku Hezretî Adem; bavê însanan e, melekên muqarrabîn jê re çûne secdê û ferhenga axavtinê cara yekem jê re hatiye daxistin û ew yekem kes e ku kelama bi qafîye kiriye. Û ji dema wî vir ve ew kelama bi qafîye hat gotin û her ku çû zêdetir bû. Dema ku Kabîl birayê xwe Habîl qetil kir, ji dilê pak û paqij a Adem aleyhîselam rehetî û kêfxweşî koç kir û di çavên wî de ji ber vê qetlê nûr nema. Lewra Habîl him lawê wî û him jî dostê wî bû. Ji ber vê yekê perîşan bû û her tim çend beytên ku di terza mersiyyê de bûn bi deng dikir û dixwand"(Latîfî, Vgz: Canım, 2018:12).

Digel ku tê zanîn mersiyya ewil a ku hatiye nivîsandin ne bi zimanê erebî ye jî wek gelek teşeyên nezmê, mersiye jî di edebiyata erebî de derketiye holê û ji wir jî di nav edebiyata rojhilat de belav bûye. Destpêka kevneşopîya mersiyyê ya di nav ereban de ji wan merasimên cenazeyên di dewra

cahiliyê de dest pê dike. Faruk, derbarê vê yekê de di xebata xwe de agahiyeke wisa dide: “Destpêka mersiyyê ya di edebiyata erebî de digihêje wan gotinên bi qafiye û bi aheng ên ku di dewra cahiliyê de ji teref jinan ve di merasîmên cenazeyê de dihatin gotin” (Toprak, 2004:215). Nimûneya herî kevnar a mersiyyê di edebiyata erebî de mersiyya Hansa ye ku wê mersiyya xwe li ser du birayên xwe yên ku di şer de hatine kuştin nivîsandiye (Îsen, 1944:5). Hansa dema ku birayê wê yê bi navê Muawîye di şerekî de tê kuştin, li ser wî şîn girê daye û rondik barandine. Piştî kuştina Muawîye, di şerekî din de jî kesê bi navê Sahr ê ku birayê Hansayê ye, dema ku hewl dida tola birayê xwe hilîne tê kuştin (Mawaldî, 2020:35) ku Hansayê li ser wî jî şîn girtiye û li ser her du birayên xwe mersiye gotine. Kevneşopiya mersiyyê ya ku di edebiyata erebî de pêşve çû û gihast lûtkeya xwe digel temamê taybetmendiyên xwe derbasî edebiyata farisî bû. Li gorî çavkaniyan kevneşopiya mersiyyê di edebiyata farisî de di sed sala VIIIan de dest pê kiriye (Îmamî, 1369:9) û di vî warî de mersiyyên ewil Rûdekî (m.940) ye ku wî mersiyyek li ser Ebu’l Hesenê Muradî (m.914) û mersiyyek jî li ser Şehîdê Belxî (m.935) nivîsandiye (Selçuk, 2013:7). Mersiyyên ku di edebiyata farisî de hatine nivîsandin dibin sê beş: Mersiyyên ku li ser padîşah û mezinên dewletan hatine nivîsandin, mersiyyên ku li ser şexs û malbatê hatine nivîsandin û mersiyyên mezhebî (Mu’temem, 1333:47). Di edebiyata Îranê de di van çend sed salên dawî de ji van her sê beşan mersiyyên mezhebî pir zêde derketin pêş û niha jî balan dikşînin li ser xwe. Ev mersiye, pîranî li ser Hz. Huseyîn û ehlê wî yên ku di 10ê Muharrema sala 61ê Hicrî (Mîladî: 10 Cotmehê sala 680) de li Kerbelayê hatin qetilkirin, hatine nivîsandin (Kirmanî, 1371:104) ku ji ber vê yekê ji bo van mersiyyên mezhebî navê *Maqtelê Huseyn* (Güven, 2017:36) jî tê bikaranîn. Di warê mersiyyên Kerbelayê de berhema mensûr a herî kevnar di sed sala IXemîn de ji teref Molla Huseyîn Kaşîfî (m.1504) ve hatiye nivîsandin ku navê vê berhema wî Rawzatu’ş- Şuheda ye. Di vê kitêba ku ji çend rawzayan pêk tê de qala wê musîbeta ku hatiye serê Hz. Huseyîn û ehlê wî tê kirin (Kirmanî, 1371:110). Ji heyama Safewîyan pêve di warê mersiyyên mezhebî de gelek zêde mersiye hatine nivîsandin. Lewra di dewra Safewîyan de Şîitî bû mezheba fermî ya dewletê ku ji ber vê yekê di vî warî de gelek zêde şa’ir mersiye nivîsandin (Yazıcı, 2004:218) û ev kevneşopiya mersiyyên ku derheqê meseleya Kerbelayê de hatin nivîsandin hebûna xwe heta roja me ya îro bi şikleke xurt domandin. Her sal di 10ê Muharremê de li Îranê ji bo Hz. Huseyîn û ehlê wî bîranînan merasîmên bi navê sînezen tînan tertîpkirin û li ser şehadeta wan mersiye tînan gotin, şîna wan tê girtin û li ser wan rondik tînan rijandin. Di edebiyata klasîk a tirkî de jî, di warê mersiyyê de helbesta ewil di sed sala XIVan de ji teref Ahmedî (m.1413) ve li ser mirina Suleyman Şahê (m.1387) begê Germîyanan hatiye nivîsandin (Çavuş, 2008). Piştî wî di wê qonaxê de Şeyhî (m.1431) dîsa ji Yaqubê duyemîn (m.1429) ê ku ji mala Germîyanan e re di teşeya tercîbend de mersiyyek nivîsandiye (Îsen, 1944:8).

1.1. Destpêk û Pêşveçûna Kevneşopiya Mersiyyê di Edebiyata Kurdiya Kurmancî de

Em di sed sala XVIIan de li rastî nimûneya ewil a mersiyyekê tînan. Li gorî M. Xalid Sadîni û Celadet Bedirxan (m.1951), Feqiyê Teyran (m.1660) li ser wefata helbestvanê hevdemê xwe Melayê Cizîrî (m.1641) mersiyyeke bi navê *Îro Gîrya Me Tê* nivîsandiye.

Ev mersiyya ku Sadîni û Bedirxan diyar dika, Teyran li ser wefata Cizîrî nivîsandiye ji 24 çarîr neyan pêk tê.

Feqî vê mersiyeya xwe bi qaliba arûzê ya *Mustef'ilun Mustef'ilun* (Recez - - + - / - - + -) nivîsandiye. Dema ku em li naveroka helbestê mêze dikin, dibînin ku ev helbest di sala 1640î de hatiye nivîsandin. Feqî dîroka wefata Cizîrî bi vê çarînê bi me dide zanîn:

Heyfeyn û lam bûne cuda
Şîn û girîn dîsa te da
Em razîne b'emrê Xuda
Herçî ji dergahê te tê (Sadinî, 2014:139)

Divê bê gotin, di warê dîroka jidayikbûn û wefatkirina Teyran û Cizîrî de nîqaş û lihevnekirinek heye. Li gorî hinek nivîskar û lêkolîneran Teyran û Cizîrî hevdemên hev in û Teyran vê mersiyeyê li ser wefata Cizîrî nivîsandiye; lê belê li gorî hinek lêkolîner û nivîskaran jî Teyran û Cizîrî ne hev-demên hev in û Teyran vê mersiyeyê li ser Cizîrî nenivîsandiye.² Heger em mersiyeya bi navê *Îro Gîrya Me Tê* li ser navê Teyran bihesibînin, em dikarin bibêjin di sedsala XVIIIan de bes Teyran mersiyeyê nivîsandiye. Di vê bergehê de jî em dikarin bibêjin ku ev sedsal ji hêla mersiyeyê û mersiyenûsiyê ve gelekî lawaz e.

Di warê mersiyeyê û mersiyenûsiyê de ev lawazbûn bi heman awayî di sedsala XVIIIan de jî ber-dewam dike. Dema ku em li qerna XVIIIan mêze dikin em dibînin ku di warê mersiyeyê de şa'irên bi navê Axayokê Bêdarî (m.?)³ û Ehmedê Xanî (m.1707) mersiyeyê nivîsandin. Di vê qernê de Axayokê Bêdarî li ser du lawên xwe yên ku li pey hev wefat kirine û Ehmedê Xanî jî li ser Mîrê Bazîdê Muhammed Beg mersiyeyek nivîsandiye.

Mersiyeya ku Ehmedê Xanî li ser Mîrê Bazîdê nivîsandiye tev de ji 34 beytan pêk tê û destpêka mersiyeya wî wisa ye:

Kanê Muhammed beg gelo? Ka Padişahê Serhedan?
Îro ji dil bigrîn dilo! Ka Padişahê Serhedan? (Durre, 2002:336)

Mersiyeya ku Axayokê Bêdarî li ser mirina her du lawên xwe nivîsandiye ji 8 muxemmes/pêncîneyan pêk tê. Destpêka mersiyeya ku Bêdarî nivîsandiye jî bi vî awayî ye:

Sed mixabin vê cewabê ez ji dil nalan kirim
Taqet û qûwet nema min belkî ez bêcan kirim
Leşkerê derdan geha min ji 'eqlî talan kirim
Min nema qet xew bi carek bêser û saman kirim
Min du şahî çûne vêkra muhtelayê wan kirim (Doskî, 2020:42)

---

2 Ji bo agahiyên zêdetir ên derheqê mijarê de binêrin:

-M. Xalid Sadinî, *Feqiyê Teyran, Jiyan Berhem û Helbestên Wî*, Stenbol 2014, Weş. Nûbihar, r.36-54.

-Herokal Ezîzan(Celadet Bedirxan), *Klasîkên Me*, Kovara Hawar, Stenbol 2012, Weş. Belkî h.33, r.559-560.

-D.N. Mackenzie, *Melayê Cizîrî û Feqî Teyran* (Ji Îngilîzî: Abdullah İncekan), Kovara Nûbihar Akedemî, Stenbol 2016, c:2, h.6 s.3, r.130-133.

3 Derheqê dîroka wefata Bêdarî de tu malumat nîne. Lê belê em dizanin ku Bêdarî mersiyeya xwe ya li ser du lawên xwe di sala 1728an de nivîsandiye ku ji ber vê yekê bes em dikarin bibêjin ku Bêdarî di sedsala XVIIIan de jiyaye.

Ger Teyran û Cizîrî hevdemên hev bin û Teyran mersiyeya xwe ya bi navê *Îro Girya Me Tê* li ser Cizîrî nivîsandi be wê demê em derheqê mersiyenûsiya di sedsalên XVII û XVIIIan de dikarin bibêjin ku di edebiyata klasîk a kurdiya kurmancî de mersiyeya ewil ji teref Feqiyê Teyran ve di sala 1640î de li ser wefata Melayê Cizîrî hatiye nivîsandin û piştî Teyran bi dorê em li rasta mersiyeyên Xanî û Bêdarî tîn. Em dîroka nivîsandina mersiyeya Bêdarî dizanin, lê belê derheqê ya Xanî de agahiyeke teqez li ber destên me tune ye. Lê digel vê em dikarin bibêjin ku di vî warî de mersiyeya duyemîn a Xanî ye. Lewra tê zanîn ku Xanî di sala 1707an de çûye rehma Xwedê û Bêdarî jî mersiyeya xwe ya li ser du lawên xwe yên ku li pey hev wefat kirine di sala 1728an de nivîsandiye ku wî dîroka wefata lawên xwe di benda çaremîn (Doskî, 2020:42) a mersiyeya xwe de destnîşan kiriye. Ji ber van daneyan em dikarin bibêjin ku di edebiyata klasîk a kurdiya kurmancî de mersiyenûsî bi Teyran dest pê kiriye û bi Xanî û dû re bi Bêdarî berdewam kiriye.

Di warê mersiyenûsiyê de di sedsala XIXemîn de bes em li rasta mersiyeya ku ji teref Weda'î (m.1850) ve hatiye nivîsandin tîn. Ev mersiyeya Weda'î tevde ji 38 çarîneyan pêk tê. Weda'î vê mersiyeya ku ji 38 çarîneyan pêk tê li ser kuştina Şêxî Begê Mîrê Miksê (m.1821) nivîsandiye. Ji mersiyeya wî xuya dibe ku Şêxî Begê Mîrê Miksê di sala 1821ê de hatiye kuştin. Em vê yekê ji çarîna dawî ya mersiyeya ku hatiye nivîsandin fam dikin. Weda'î di dawîya mersiyeya xwe de dîroka mirina Mîrê Miksê, bi tîpên ebcedê wiha diyar kiriye:

Ya qenc ew e em vê bikeyn

Navî li tarîxê bideyn

Bo 'Xeyn û Rê û Lam û Zeyn

Kanê Cihangêrê Cihan (Dêreşî, 2012: 100)

Li gorî hesabê ebcedê ji misraya sêyem a vê çarîneyê ev tarîx derdikeve: X (1000), R (200), L (30), Z (7): 1237. Ev jî di dîroka mîladî de beramberê sala 1821ê ye.

Em dikarin bibêjin di sedsalên XVII, XVIII û XIXemîn de mersiyeyên ku hatine nivîsandin ji hêla teşeya nezmê ve exlebe bi çarîneyan û li ser edîb, alim, mîr û lawikan hatine nivîsandin.

Dema ku em derbasî qonaxa sedsala XXemîn dibin em dibînin ku di edebiyata klasîk a kurdiya kurmancî de di warê mersiyenûsiyê de pêşveçûnek li darî çavan heye. Lewra di vê sedsalê de bi gelek cureyên nezmê tevde 111 mersiye hatine nivîsandiye. Navê mersiyenûsên sedsala XXan û hejmeta mersiyeyên ku nivîsandine bi vî awayî ye:

Navê Helbestvan	Hejmeta Mersiyeyên Wî
Şêx Evdirrehmanê Axtepî (Amedî, 2016)	1
Şêx Evdîlqadirê Hezanî (Hezanî, 2016)	1
Mela Mihemedê Liceyî (Liceyî, 2012)	5
Şêx Mihemed Kerbelayî (Kerbelayî, 1992)	1
Mela Abdullahê Hazrowî (Hazrowî, ?)	1
Mela Yahya (Yahya, 2021)	1

Mela Zubeyr (Taşkın, 2017)	1
Şêx Muhammed Hadiyê Qewmanî (Qewmanî, 2011)	5
Seyid Qedri Haşimî (Haşimî, 2016)	1
Mele Ehmedê Nalbend (Nalbend, -)	12
Seyid ‘Eliyê Findikî (Findikî, 2014)	4
Mehmet Nuri Payçu (Gümgüm, 2018)	1
Fehmî Begê Pêçarî (Demir, 2019)	4
Mela Surûrî (Gemi, 2018)	1
Ehmedê Namî (Temo, 2019)	1
Mela Ebdulfettahê Hezroyî (Hezroyî, 2012)	9
Mela Nezîrê Bedewî (Bedewî, 2012)	11
Mela Muhammedê Nûrî (Turğut, 2019)	1
Mela Beşîrê Bedewî (Bedewî, 2013)	4
Ebdurrehman Efem (Amedî, 2004)	1
Mela Sîraceddinê Xelilî (Gümüş, 2020)	3
Şêx Mûsayê Şêxanî Gundikî (Çetîn, 2019)	1
Mela Yusrî (Gezer, 2015)	2
Şêx Mela Îsmetullah (‘Îsmetullah, ?)	1
Mela Zahirê Tendurekî (Tendurekî, 2007)	27
Şêx Îsmetullahê Karazî (Karak, 2020)	5
Mela Hesênê Qerenazî (Zinar, 1991)	3
Mela ‘Ebdussemmed Comanî (Amedî, 2004)	2
Mela Mûsayê Mizî (Zinar, 1991)	1

Di vê sedsalê de li gorî wan sedsalên din ji hêla kesên ku mersiye li ser wan hatine nivîsandin ve gelek guhartin çêbûne. Dema ku em li helbestvanên vê sedsalê mêze dikin em dibînin ku vîcarê mersiye li ser şêx, qîz, bira, bav, rewşenbîr, bûyera Kerbelayê û kesên ku di nav kurdan wek rêber derketine pêş hatine nivîsandin. Wek mînak: Şêx Evdirrehmanê Axtepî (m.1905), Şêx Muhammed Kerbelayî (m.1939), Fehmî Begê Pêçarî (m.1969) û Mela Muhammedê Nûrî (m.1977) li ser hêdîsaya Kerbelayê ya ku tê de Hz. Huseyîn hat qetilkirin; Şêx Evdilqadirê Hezanî (m.1908), Mela Mihemedê Liceyî (m.1912), Mela Mûsayê Mizî (m.?),⁴ Mela Abdullahê Hazrowî (m.1947), Şêx Muhammed Hadiyê Qewmanî (m.1956), Mela Yahya (m.1951), Mela Zubeyr (m.1956), Mela Zahirê Tendurekî (m.1966), Seyid ‘Eliyê Findikî (m.1967), Mela Ebdulfettahê Hezroyî (m.1975), Mela Nezîrê Bedewî (m.1976), Mela Sîraceddinê Xelilî (m.1983), Şêx Mûsayê Şêxanî Gundikî (m.1991), Şêx Îsmetullah (m.1996), Mela Surûrî (m.1973), Mela Hesênê Qerenazî (m.1989) û Seyid Qedri Haşimî (m.1961) li ser wefata şêxan; Şêx Muhammed Hadiyê Qewmanî û Mela Muhammedê Nûrî li ser mirina bavê xwe;

4 Dîroka wefata wî nayê zanîn. Bes tê zanîn ku wî li ser wefata Şêx Muhammed Ziyaüddînê ku di sala 1924an de wefat kiriye mersiye nivîsandiye ku ji ber vê yekê me ew jî di nav mersiye-nûsên sedsala XXemîn de nîşan da.

Ehmedê Namî (m.1975) li ser axayê xwe; Mehmet Nûrî Payçû (m.?) û Ebdurrehman Efem (m.1982) li ser alim û zanayan; Mela Beşîrê Bedewî (m.1981), Mela ‘Ebdussemed Comanî (m.1993), Mela Nezîrê Bedewî, Seyid ‘Eliyê Findikî, Fehmî Begê Pêçarî li ser kesên mîna Şêx Se’îd, Seîdê Kurdî, Mela Mîstefayê Barzaniyê ku di nav Kurdan wek rêber hatine qebûlîkirin; Mele Ehmedê Nalbend (m.1963) li ser kurr û xanima xwe û Fehmî Begê Pêçarî, Mela Beşîrê Bedewî li ser birayê xwe mersiye nivîsandine.

Dema ku em van mersiye yên ku hatine nivîsandin bi tevahî binirxînin em dikarin bibêjin ku di sedsala XXemîn de edebiyat klasîk a kurdiya kurmancî hem ji ber hejmara mersiye yan, hem ji ber kesên ku li ser wan mersiye hatine nivîsandin û him jî ji ber zêdebûna cureyên teşeyên nezmê yên ku pê mersiye hatine nivîsandin gelek zêde pêş ve çûye. Tiştê balkêş ew e ku digel ku mîrekiyên kurdan hatibin rûxandî jî tradîsyona mersiye nûsiyê qet lê navber nehatiye dayîn û bi şikleke eşkere pêşve çûye. Di vê sedsalê de mersiye nûsê ku balan dikşîne li ser xwe Mela Zahirê Tendurekî ye. Wî di berhema xwe de li ser şêx û murşîdê xwe bi teşeyên nezmê yên curbicur 27 mersiye nivîsandine.

Tradîsyona mersiye nûsiyê piştî sedsala XXan di sedsala XXIan de jî hebûna xwe bi şikleke xurt û dewlemend didomîne. Di vê sedsalê de helbestvan tevde 164 mersiye nivîsandine. Navê mersiye nûsên sedsala XXIan û hejmara mersiye yên ku nivîsandine bi vî awayî ye:

Navê Helbestvan	Hejmara Mersiye yên Wî
Mela ‘Eliyê Baqûstanî (Baqûstanî, 2017)	7
Seydayê Tîrêj (Tîrêj, 2014)	14
Mihemed Emîn Heyderî (Heyderî, 2011)	1
Şêx Muşerref Xînokî (Xînokî, 2018)	3
Mela Ebdullahê Kotalî (Sönmez, 2018)	3
Mela Ehmedê Zinarexî (Zinarexî, 2018)	1
Seydayê Gurdilî (Yetiz, 2012)	7
Abdulqadir Bîngol (Bingol, 2008)	1
Şêx Hamdullahê Behwarî (Behwarî, 2021)	2
Mela Abdullahê Babnîrî (Babnîrî, 2012)	5
Jan Dost (Dost, 2011)	1
Şêx Muhammed Nûrî (Kaya, 2019)	4
Mela Muhammed Gulnarê Miksî (Hakan, 2010)	1
Ehmed Yalar (Yalar, ?)	2
Mela Husnî Hezîn (Aykaç, 2015)	3
Mela Ehmedê Xelatî (Xelatî, ?)	97
Seyid Ehmed Erzen (Erzen, 2021)	1
Mela Imadeddîn Reşpojan (Amedî, 2004)	2
Tehsîn Îbrahîm Doskî (Doskî, ?)	5
Mele ‘Izzedînê Kefrî (Feqîr, 2008)	1

Muhammed Şîrînê Fetlewî (Amedî, 2004)	1
Mela ‘Ebdulhadiyê Comanî (Amedî, 2004)	1
Seyyid M. Hesîb Haşimî (Amedî, 2004)	1

Ji bo vê sedsala XXIemîn em dikarin bibêjin kevneşopiya mersiyenûsiyê ya di sedsala XXan de bi heman xûrtbûn û dewlemendbûna xwe, hebûna xwe domandiye û di vê sedsalê de bi teşeyên curbecur tev de 164 mersiye hatine nivîsandin. Di vê sedsalê de Şêx Hemdûllahê Behwarî, Mela Ehmedê Xelatî, Mela Husnî Hezîn, Mela Abdullahê Babnirî, Seydayê Gurdilî (m.2021), Mela Ebdullahê Kotalî (m.2014), Şêx Muşerref Xînokî (m.2004), Mihemmed Emîn Heyderî (m.2003), Mela ‘Eliyê Baqûstanî (m.2002) li ser şêxan; Mela Ebdullahê Kotalî li ser birayê xwe; Mela Ehmedê Xelatî, Mela ‘Eliyê Baqûstanî li ser lawê xwe; Mela Abdullahê Babnirî li ser qîza xwe; Şêx Muhammed Nûrî li ser bavê xwe; Ehmed Yalar, Tehsîn Îbrahîm Doskî, Jan Dost li ser dayika xwe; Mela Muhammed Gulnarê Miksî li ser mîrekî; Tehsîn Îbrahîm Doskî, Mela Abdullahê Babnirî, Şêx Muşerref Xînokî, Seydayê Tîrêj, Mela ‘Eliyê Baqûstanî li ser seyda û aliman; Mela Abdullahê Babnirî, Abdulqadîr Bîngol, Seydayê Gurdilî, Mela Ehmedê Zinarexî (m.2018), Seydayê Tîrêj (m.2002), Muhammed Şîrînê Fetlewî, Mela ‘Ebdulhadiyê Comanî (m.2004), Seyyid M. Hesîb Haşimî, Mela Imadeddîn Reşpojan li ser kesayetên ku di nav Kurdan de wek rêber û pêşewa hatine qebûl kirin; Seydayê Gurdilî, Seydayê Tîrêj li ser siyasetmedaran; Seydayê Tîrêj li ser helbestvan û rewşenbîran; Ehmed Yalar ji ber daxwaza hevalê xwe li ser apê hevalê xwe û Seydayê Tîrêj jî li ser hunermendên kurdan mersiye nivîsandine.

Di vê sedsalê de helbestvanê ku di warê mersiyeyan de pir balan dikşîne li ser xwe Mela Ehmedê Xelatî ye ku wî ji ber wefata lawê xwe û dergistiya wî tevde 90 mersiye û li ser şêxan jî 7 mersiye nivîsandine. Xelatî, van mersiyeyan piştî ku lawê wî û bûka wî di qezayê de rehmet dikin re dinivîse. Meriv dikare dîwana wî wek dîwana medhiye û mersiyeyan biwesfîne. Di dîwana wî de 148 helbest hene ku ji van 97 helbest mersiye ne.

Ji bo sedsala XX û XXIemîn tiştêkî din a muhîm heye ku destnîşankirina wê pêwîst e. Dema ku em van her du sedsalan dinêrin em dibînin mersiyenûs herî zêde li ser şêx û lawên xwe mersiye nivîsandine. Li gorî xebata ku hat kirin, di sedsala XX û XXIemîn de 95 mersiye li ser şêxan û 101 mersiye jî li ser kuran hatine nivîsandin. Mela Zahirê Tendurekî bi 27 mersiyeyên ku li ser şêxan nivîsandiye û Mela Ehmedê Xelatî jî bi 90 mersiyeyên ku li ser lawê xwe nivîsandiye derdikeve pêş.

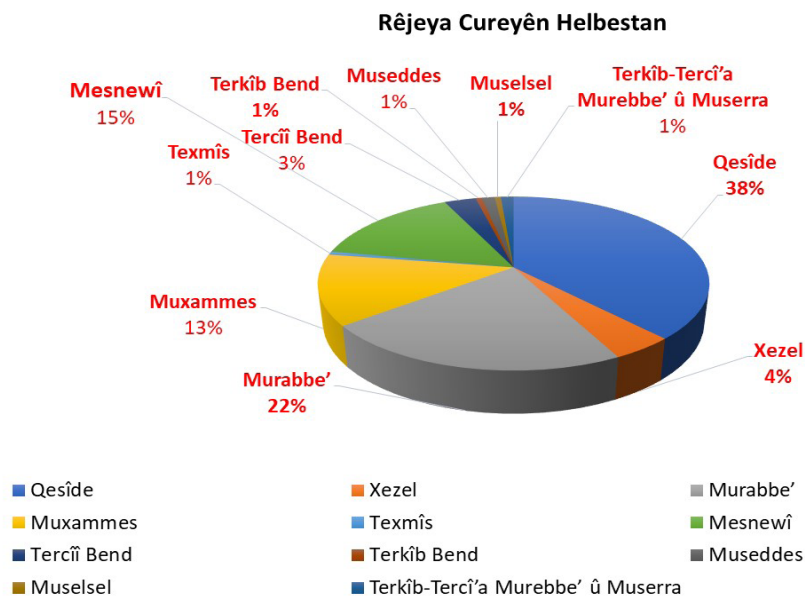
1.2.Li Gorî Sedsalan Hejmara Mersiyeyên ku Hatine Nivîsandin

Sedsal	Hejmara Mersiyeyên ku Hatine Nivîsandin
XVII	1
XVIII	2
XIX	1
XX	111
XXI	164

2.Vekolîna Mersiyeyan ji Hêla Teşe û Rûxsarê ve

2.1. Mersiye ji Hêla Şiklên Nezmê ve

Di çarçoveya xebatê de 160 mersiye ji hêla teşe û rûxsarê ve hatin nirxandin û hat tespîtîkirin ku ji van 160 mersiyeyan; 61 mersiye bi teşeya qesîdeyê, 7 mersiye bi teşeya xezelê, 35 mersiye bi teşeya murabbe'ê, 21 mersiye bi teşeya muxemmesê, mersiyeyek bi teşeya texmîsê, 24 mersiye bi teşeya mesnewiyê, 5 mersiye bi teşeya tercîî bendê, mersiyeyek bi teşeya terkîb bendê, 2 mersiye bi teşeya museddesê/şexîste, mersiyeyek bi teşeya muselselê, 2 mersiye jî bi teşeya Terkîb-Tercî'a Murebbe' û Muserra hatine nivîsandin.

Grafîk 1: Grafîka ku rêjeya cureyên helbestan nîşan dide

2.2. Taybetiyên Rûxsarî

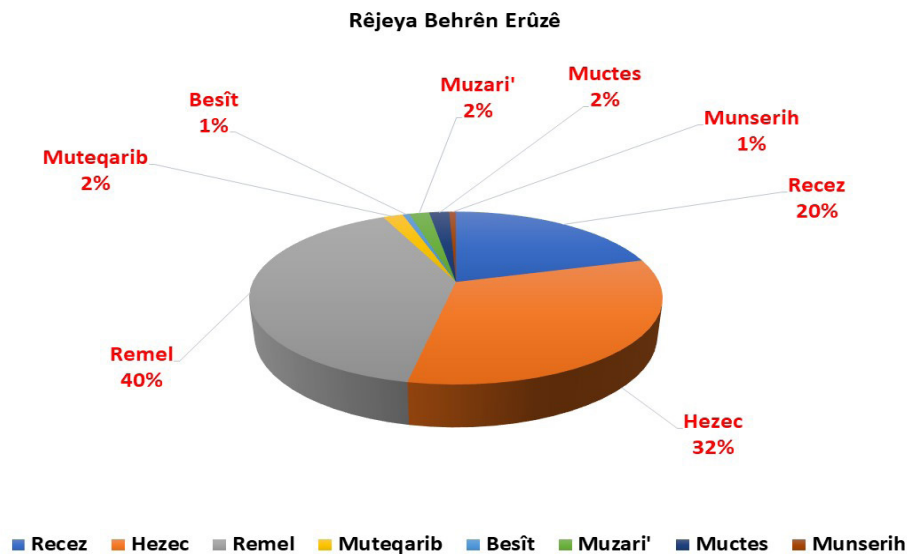
2.2.1. Wezn

Di 160 mersiyeyên ku teşeyên wan ên nezmê cûr bi cûr in de tevde 8 cure behr hatine bikaranîn û mersiye bi 18 qalibên erûzê hatine nivîsîn.

Behra ku di 160 mersiyeyan de zêdetirîn hatiye bikaranîn bi dorê behra remel, hezec û recez e. Wek qalib, ya zêdetirîn hatiye bikaranîn qaliba fa'ilatun / fa'ilatun / fa'ilatun / fa'îlun a behra remelê ye ku pê 49 mersiye hatine nivîsandin; piştî mefa'îlun / mefa'îlun / mefa'îlun / mefa'îlun a behra Hezecê tê.

Em dikarin li jê re hejmara wezn û behrên ku pê 160 mersiye hatine nivîsandine wisa bi rêz bikin:

Behrên Helbestan	Hejmara Helbestan
1.Behra Recez:	
Mustef'îlun Mustef'îlun Mustef'îlun Mustef'îlun	14
Mustef'îlatun Mustef'îlatun	6
Mustef'îlun Mustef'îlun	13
2.Behra Hezec:	
Mefa'îlun Mefa'îlun Mefa'îlun Mefa'îlun	32
Mefa'îlun Mefa'îlun Fe'ûlun	7
Mefa'îlun Mefa'îlun	7
Mef'ûlu Mefa'îlu Mefa'îlu Fe'ûlun	2
Mefa'îlun Mefa'îlun Mefa'îlun Fe'ûlun	4
3.Behra Remel	
Fa'îlatun Fa'îlatun Fa'îlatun Fa'îlatun	10
Fa'îlatun Fa'îlatun Fa'îlatun Fa'îlun	49
Fe'îlatun Fe'îlatun Fe'îlatun Fe'îlun	2
Fa'îlatun Fa'îlatun Fa'îlun	2
Fa'îlatun Fa'îlatun	1
4.Behra Muteqarib	
Feûlun Feûlun Feûlun Feûl	3
5.Behra Munserih	
Mustef'îlun Fe'ûlun Mustef'îlun Fe'ûlun	1
6.Behra Besît	
Mustef'îlun Fa'îlun Mustef'îlun Fa'îlun	1
7.Behrê Muzari'	
Mef'ûlu Mefa'îlun Fe'ûlun	3
8.Behra Muctes:	
Mef'ûlu Fa'îlatun Mef'ûlu Fa'îlatun	3

Grafîk 2: Grafîka ku rêjeya behrên erûzê nîşan dide

3. Taybetiyên Mersiyeyê ji Hêla Naverokê ve

Me di beşa berî vê de ji hêla teşeyên nezmê ve mersiyeyên ku di edebiyata klasîk a kurdiya kurmancî de hatine nivîsandin nirxandin. Em ê di vê beşê de jî ji hêla naverokê ve mersiyeyên ku hatine berhev-
kirin, binirxînin.

Mersiyeyên ku di edebiyata klasîk a kurdî de hatine nivîsandin, di nav xwe de bi gelemperî beşên mîna; fanîbûn û zalimbûna dunyayê, sîtema ku ji felekê re tê nîşandan, şingirtin, pesindayîn, kirina duayan, daxwazkirina sebrê û temenniyên dihevin. Em ê li jê rê yek bi yek van beşan binirxînin.

3.1. Mirin

Dema ku nas û hezkiriyên însanekî dimirin, êş û elema firaqa wî kesê mirî zor û zehmetiyeke dijwar dide însên û wî gelek zêde mehzûn dîke ku ji ber vê yekê tebatî nayê meriv. Lewra êş û elema mirinê tehl e û gelek zêde bi zehmet e. Ji ber vê yekê di vê pêvajoyê de cihana êş û elemê ya însên dide pêşiya cihana reng û xweşiyê ya însên (Breton, 2019:19) û dibe sedema kişandina êş û elemê.

Di mersiyeyên kurdî de mirin geh dibe sedema kişandina êş û eleman, geh dibe deriyê wesletê, geh dibe xala dawîbûna derd û kûl û eleman û geh jî dibe wasitaya qebûlkirina barê giran a mirinê.

Di vê malika jêr de mirin dibe sedem ku mersiyenûs êş û elemê bikşîne û tehma zor û zehmet, tehl û nexweşbûna mirinê mêze bike.

Wa hestera tehl e mirin tekye dîwan ma bê mezin

Ji qelbê hezîn dernakevin ji kî bikin şikayetê (Xelatî, ? :221)⁵

5 Li gorî beyanata Mele Ehmed, ji vê berhemê tevde 150 nusxe hatine çapkirin, lê belê li ser kitêba ku hatiye çapkirin ne navê çapxaneyê ne dîroka çapkirinê û ne jî bajara ku lê hatiye çapkirin nehatiye diyarkirin.

Di vê çarîna jêr de jî ji ber êş û elema ku ji ber mirinê tê kişandin mersiyenûs gazin û giliyan ji mirinê bi xwe dike û bêçaretiya xwe ya li hember wê tîne zimên.

*Ahîn ji destê mirinê,
Fayde nake ji gotinê
'Umir kin e di vê dinê,
Kanî reîsê ummetê (Baqûstanî, 2017:95)*

Mersiyenûs ji ber êş û elema ku dikşînin car car êdî nema îdare dikin û tebat nayê wan û ji bo dawî-bûna vê êş û elemê daxwaza mirinê ji Rebbê xwe dikin.

*Heta mirinê ji bîr nakim Xuda derdê ciger zor e
Şîfa nabim xilas nabim me êş sîroz û qanser e (Xelatî, ? :113)*

Piştî êş û elema ku ji ber mirinê tê kişandin û daxwazkirina mirinê re, vê carê jî mirin xwe bi xwe-diyê mersiyeyê dide qebûlîkirin.

*Xweş tu bawer be bira her kes li ber roja xwe ye
Ku çî qasî em bijîn dawî mirin para me ye (Tîrêj, 2014:369)*

Di hinek mersiyeyên kurdî de em dibînin şa'ir formateke nû li mirinê bar dike û ji bo wesleta li Rebbê xwe mirinê teleb dike.

*Min ji îqbala xwo ew ro kirye gazinde û şekat
Xwoşîyek min jê nedîte çend min kir bît û xebat
Talibim wesl û riza te bessin ev 'emir û heyat
Paşî mirinê serferaz bim ehlê îslah û reşad (Nalbend, ? :3)⁶*

3.2. Şîn-Girîn

Beşa herî muhîm a mersiyeyan şîn û girîn e. Lewra mersiyenûs rêyeke ku ew tê de karibe bimeşe, derd û kûlên xwe yên ji ber mirinê lê bireşîne digere da ku ew karibe li wê derê derd û kulê xwe bine zimên ku ew rê û war mersiye bi xwe ye. Dema ku mersiyenûs helbesta xwe dinivîsîne; êş û elama ku dikşîne tîne zimên, vê yekê li derdorê dide hesandin û ji ber vê yekê şînê digre û dest bi girî û nalînê dike ku di mersiyeyan de carcar tê dîtîn bes ne şa'ir tenê bi heman awayî temamê alem û tabîetê jî digel mersiyenûs ji ber mirina ku pêk hatiye şînê digire. Di mersiyeyên kurdî de ji bo şîngirtinê exlebe peyvên mîna: *Ax û ax, çû, rihlet kir, dirîx, hesret, ah û enîn, feryad, fixan, nale, feryadîres, hewar, qêrîn, heywax, zar û zar, birîn, nalîn, xezeb, fîraq, afat, bela û hwd.* tîne bikaranîn. Ji 160 mersiyeyên ku hatine nivîsandin bend an jî beytên ewil ên 96 mersiyeyan bi şînê, êş û elema fîraqê û şîngirêdanê dest pê dikin.

Şair dema ku bi rastî û heqîqeta mirinê re rû bi rû dimîne dest bi ah û fixanê, nalenalê, feryad û fixanê dike:

6 Ev berhema bi navê "Baxê Kurda, Dîwana Mela Ehmedê Muxlus Kurê Emînê Nalbendê Bamernî" ya ku ji teref Tehsîn Îbrahîm Doskî ve tê amadekirin hêj nehatiye çapkirin.

Ez im tahî birînkûr im di nêv mecrayê van wadan
Li min rabû çemê êş û elem ez qetr û her cadan
Bi ahem xûn derûn dertê ji nêv ehşâ û ekbadan
Bi heyran bim werîn bêjin gelî wildan û şehzadan (Karak, 2020:264)

Barê fîraq, êş û elema mirinê ji şa'irî re ew qas giran tê ku ew destnîşan dike temamê mislimanan, ins û cinan, tiştên jîndar an nejîndar ji ber vê mirinê mehzûn dibin:

Hicra ewî şemsa felek mehzûn kirî ins û melek
Êşa fû'ad medxa 'elek ser deftera ehlê dila (Karak, 2020:267)

3.3. Pesindayîn

Di mersiyyan de beşeke din a ku derdikeve pêş dayîna pesnê kesê mirî ye ku dema ku ev pesindayîn tê kirin ji hûnerên edebî gelek zêde sûd tê wergirtin û bi van hûneran ew kesê ku mirîye ger alim be, pesnê wî di warê ilmê de ger rêber be, pesnê wî di warê jêhatîbûn û kêrhatîbûnê de û ger endamekî malbatê bi xwe be, pesnê wî yê di nav malê de tê dayîn û qala qencî û başiyên wî kesî tê kirin.

Dema ku em li mersiyyên li ber destên xwe mêze dikin em dibînin ku di bend an jî beytên ewil ên 18 mersiyyan de, mersiye bi pesindayîna kesê mirî dest pê dike. Divê bê gotin ku di mersiyyên kurdî de bi peyvên mîna: *Canfida, Şîrîna Ferhad, Zîna Botan, şêrîn, şehbaz, hebîb, dilrûba, rimbaz, çeşmê şehla, esed, mislê Xalid, meş'ela, xawer, şemsa munîr, şêxê cihan, cewher, serwer, ehlê suhbet, şemsa dinê û hwd.* pesnê kesê mirî hatiye dayîn.

Ger kesê mirî, mîr an jî axa be wê demê di warê îdarevantî, şervantî û mîrantiya wî de pesnê wî tê dayîn:

Romê dema 'esker fikir
Bê hedd û bê defter fikir
Mîr leşkerê wan ker fikir
Kanê Cihangêrê Cihan (Dêreşî, 2012:95)
Axê me Haco ê dilovan,
Xemxwarê feqîr û jarên Kurdan (Temo, 2019:770)

Kesê ku mersiye li ser wî hatiye nivîsandin ger kesekî ku di nav kurdan wek rêber û pêşewayekî hatibe qebûlkirin be wê demê qala fazîlet, qencî û başiyên wî tî kirin û dû re di warê fedakarîyê de pesnê wî tê dayîn. Di çarîneya jêr de pesnê Şêx Seîd û di pêncîneyê de jî pesnê Seîdê Kurdî de tê dayîn.

Wa şehîdê meyî Palo

Disa rehber be delalo

Milletê te mane halo

Were pêş'ya musulmana (Zinarexî, 2018:104)

Canfida bû qehreman bû, dest bi şûrê ilmê dîn,

Nur dixwend û Nur dirêt û her zaman û an û hîn.

Ger bixwazî wî binasî, wer Risalên wî bibîn.

Beyreqa ko wî hilanî jibo vî dîne mubîn.

Me çîqa pîrsî û seh kir vê demê kes dî nebî. (Bingol, 2008:165)

Eger mersiye li ser kesekî ehlê ilm û tesewûfê hatibe nivîsandin, wê demê pesindayîn bi peyvên ku bi ilm û tesewûfê re girêdayîne tên kirin:

Heyat û raheta dil bû di nav sahib dilan gul bû

Di zîkrê heq de bulbul bû gelo kan Hezretî Sanî (Hezroyî, 2012:180)

Di kurdî de gelek mersiye yên ku li ser şehadeta Hz. Huseyîn hatine nivîsandin hene ku dema di van mersiye yan de pesnê Hz. Huseyîn tê dayîn navê wî bi Hz. Muhammed, Hz. Alî, Hz. Fatîma û Hz. Hesên re tê zikirin ku ev yek ji bo nîşandana qedr û qiymeta Hz. Huseyîn tê kirin.

Rewneqê fushetserayê Mustefa yî ya Huseyn

Werdê der gulşennewayê dîlkula yî ya Huseyn (Demir, 2019:174)

3.4. Sîtema ji Felekê re

Ji berê ve dema ku di nav civakê de tiştêkî nebaş an jî kovandar û elemnak pêk tê însan felekê wek berpîrs û mesûldarê vî tiştê ku pêk hatiye dibînin û gazinan jê dikin. Ev yek wek adetêkê di nava civakê de cihê xwe girtiye û hêj berdewam dike.

Derheqê hêmana felekê ya ku dikeve nav hêmanên alema kozmîkê de gelek nîrxandin hatine kirin û gelek mane lê hatine barkirin ku yek ji wan jî ji teref Îskender Pala ve hatiye kirin. Pala derheqê vê hêmana felekê de ku şa'ir wê wek mesûlê mirinê dibînin, nîrxandineke wisa dike:

“Li gorî baweriya ku çavkaniya wê pergala Batlamyos e; dunya navenda kaînatê ye û 9 felek dunyayê dorpêç kirine. Bi dorê rêza van gerstêrk/seyyareyan wisa ye: Heyv, Utarîd, Zuhre, Tav, Merih, Muşterî û Zuhâl e. Di feleka heştêmîn de burc û stêrkên sabît ên ku naleqin hene. Di feleka nehemîn de feleka atlas heye ku ev felek a herî mezin û bilind e û temamê felekan dorpêç dike. Dema ku ev felek dizivire zext li wan felekên din jî dike da ku digel wî bi aliyê ku ew dizivire ve bizivirin. Bi gotineke din ew, wanan jî vê yekê re mecbûr dihêle. Ji ber vê yekê ew felekên ku berawajîya îstîqameta xwe dizivirin tesîr li ser talîh, refah, bext, kêfxweşî û şadiya însanan dikin. Sedema gazin û giliyên însanan a ji felekê ev e. Ji ber ku piştî feleka nehemîn ilmê Xweda dest pê dike, însan gazin û giliyên xwe li vê felekê dikin û wê wek mesûla qedera xwe dibînin» (Pala, 2014:149).

Dema ku em li mersiye yên kurdî dinêrin em dibînin ku şa'ir felekê wek mesûlê mirina ku pêk hatiye dibînin û jê gazinan dikin.

*Felek mala te nava sed hezar car
Te em hiştin hejar û dilbirîndar
Ka Berzanî kawayê Kurd û serdar
Felek nîne li te bextê te li tu insan (Bedewî, 2013:176)*

Di mersiyeşên kurdî yê li ber destê me de ev peyv û wesf ji bo felekê tîn bikaranîn û bertek jê re tê nîşandan: *Xayîn, bêsoz, bêbext, neyar, zalim, kor, xurt û zor, xiyamet, kîndar, bêwefa, rûsiya, mala te ne ava, feleka wêran, har, xeddar, bêminwet, bêitibar, bêwîcdan, bêdîn û hwd.*

3.5. Dunya-Axiret

Di bin vê beşê de ji bo peyvên dunya û axretê em dikarin bibêjin ku di mersiyeşan de dunya geh warê xweşî û bextewariyê ye û geh jî cihê kişandina êş û eleman e. Lê her çiqas mirin ji şa'irî re tehl were jî ew dizane ku ev dunya fanî ye û ew ê jî rojekê bimire û biçe axretê ku ew vê baweriya xwe jî ji dîne Îslamê werdigre û axretê wek warê wesletê dibîne. Di mersiyeşan de bi gelemperî ji bo dunya û axretê ev peyv hatine bikaranîn: *Fanî, denî, behrê xem, qirêj, warê êş û eleman, ne hêja û biteqreq, 'alem, milk, bax, 'uqba, baqî, dar 'ul-beqa û hwd.*

Dema ku em li mersiyeşên kurdî dinêrin em di hinek cihan de dibînin ku dunya li ber çavê şa'ir şêrîn û xweş e; lê belê bi mirina ku pêk tê dunya li ber çavên wî reş dibe.

220

*Evê dinya xweş û şêrîn bi çavê min çiqas reş bû
Çikim ba zîv û zêr û mal di piştî şahê Zîlanî (Yetiz, 2012:201)*

Di mersiyeşan de tê dîtin ku mersiyeşên piştî kişandina êş û elama ji ber mirina kesê li ber dilê wî şêrîn e, vêcarê bi hebûna heqîqeta mirinê dihesa û diyar dike ku ji mirinê rev tune ye û ew ê rojekê derkeve pêşya wî bi xwe jî.

*Çi qasî tu li dinyayê bimînî
Tu dê mirnê bi çavên xwe bibînî (Tîrêj, 2014:144)*

Ji ber êş û elama ku têt kişandin şa'ir dike nale nal, feryad û fixan û dû re balan dikşîne li ser derbasdarbûyîn û fanîbûna dinyayê.

*Te bighînin heya mala te ya heq
Ji vê dinya ne hêja û biteqreq (Tîrêj, 2014:144)*

Mersiyeşên piştî van qonaxên ku me qala wan kir re vêcarê hêmana axretê derdixe pêş û axretê wek wargeha hatina ba hev a digel kesê ku wefat kiriye diwesfîne û lavayî ji Xwedê dike da ku wî bigihîne wî kesê ku wefat kiriye.

*Eger çî dîtina te ma keser bo me- erdayê
Xweda mehrûm neke-j wê qenciyê tu vî ricakarî (Doskî)⁷*

7 Nuxeya vê mersiyeşê wek dosyaya wordê ji Tehsîn Îbrahîm Doskî hat girtin.

3.6. Sebir

Şaîr di mersiyeyên xwe de ji ber êş û elem û firaqê him xwe tesellî dîke û him jî kesên li derdora xwe. Ev têgeha bi navê sebir hema hema di temamê mersiyeyên kurdî de cihê xwe girtine û ew ji şa'irî re bûne wargeha bêhnvedan, tesellî û taqatê. Dema ku sebir tê xwestin peyvên mîna *bike*, *bide*, *hêvî* tên bikaranîn.

Di mersiyeyên kurdî sebir bi form û şiklên cuda xwe nîşan didin ku em ê di vê beşê de digel mînan li ser van birawestî.

Mersiyenûs ji ber êşa ku tê kişandin ji Xwedayê ku pê îman aniye sebrê daxwaz dîke da ku ew li ber vê êş û elemê bibe xwedî taqet û sebir bike.

Ger şêstî umur kim û bimînîm li heyatê
Bêjim ji eswel da kul û derdê di sebatê
Nabit ku xelas bin ji ewel ta sekeratê
Hêvî ji Xweda min bide sebr û qene'atê
Minet ji Xwedê ra ku ji bo min hewes î (Zinar, 1991:264)

Di hinek mersiyeyên kurdî de piştî sebir kirin an jî sebir nekirinê şair ji qedera xwe re teslîm dibe û bes qezenckirina rîza Xwedê teleb dîke.

Hikmeta wî kes nizanî çare teslîm û rîza
Keyf û xem xoşî û nexoşî pêkve nabin hemqerîn (Nalbend, ? :28)

3.7. Dua-Temennî

Beşa duayê di temamê mersiyayan de beşeke muhîm û taybet e. Mersiyenûs di vê beşê de ji bo kesê mirî rehmê teleb dîke û ji Rebbê aleman daxwaz û temennî dîke ku wî bike cennetê. Her wisa di vê beşê de dua tê kirin da ku sebrê bide wî bi xwe û ehlê kesê mirî. Mersiyenûs di vê beşa duayê de bi daxwaz û temenniyên cuda cuda derdikeve pêşiya me.

Ji formên duayê ya ku ewil derdikeve pêşiya me û ji teref mersiyenûsan ve gelek zêde tên bikaranîn daxwaza rehmê ji Xwedê ye. Mersiyenûs bi lavayiyan ji Rebbê xwe daxwaz dîke ku ew, rehma xwe li ser kesê mirî bibarîne û wî efû bike.

Dikin hîvî ji te îlahî
Rehmet bide li rûhe bahî
'Efû bike birayê Dahî
Dahiyê bi nal û derd û zara (Bedewî, 2012:233)

Mersiyenûs dema vê yekê dîke efûkirina xwe jî ji Xweda teleb û hêvî dîke.

Ilahî 'efû ke min û da û bab
Di heşrî hilîne li ser min hisab (Turğut, 2019:223)

Mersiyênûs bi duayên ku dike, ji Rebbê xwe ji bo kesê mirî daxwaz dike ku qebra wî bi nûrê tije bibe, bibe bexçeyek ji bexçeyên cennetê û fireh û geş bibe.

Seyda rabû hicir kir berê xwe da axretê
Seyda wacib eda kir Xuda lê kir rehmetê
Qebra Seyda fire bî wekî Rewda Cennetê
Soz û ehdek mezin bî tu car nakim ji balê (Çetîn, 2019:168)

Formateke din a duayên ku ji bo kesê mirî tê kirin daxwazkirina têketina cennetê ye. Şa'ir bi duayên ku dike daxwaz dike ku ew biçê cennetê, têkeve nav hûriyan.

Serde hat emrê humayûn pel ji darê weşîya
Cem Xelîlullah li 'Urfayê Medîna Enbîya
Rihleta qutbê cihanê huzn û şîn da her ciya
Ci di nêv rewza cinan bax û bihiştê hûrîya
Hûn bikin hemdê Xuda vê mujdeyê xem bes revîn (Amedî, 2004:104)

Di berdewama hinek duayan de tê xwestin ku kesên ku mirine bibin cîranê Resûlê Xwedê û tê lavayîkirin ku Resûlê Xwedê ji bo wan bibe şefaatkar.

Eya Rebbî dikim zarî ji zatê re eya Barî
Bibî cennet evî jarî bi Nebîyê axirê zemanî (Erzen, 2021)

Hinek gotinên ku di mersiyeyên kurdî de ji bo duayê tînan bikaranîn bi vî awayî ne: *Ya reb wê texî cennetê, şa key bi lu'fê rehmetê, salat û selamê mubarek temîz, her şa bit ev cennetmeqam, biçne cem seyda bedî' pê ra biçin cennetê, qebra Seyda fire bî wekî Rewda Cennetê ,em dikin hîvî ji te ya Reb bibe wî cennetê, bi wan re tu min jî bibî Cennetê, Bibî cennet evî jarî bi nebîyê axirê zemanî, rehmet û şefqet ji bo wan kullu yewmun fî mezîd û hwd.*

3.8. Nifir

Di mersiyeyên kurdî de em dibînin ku nifir li wan kesên ku Hz. Huseyîn û ehlê wî qetil kirine û li wan kesên ku ji qatilên wî re bûne alîkar tê kirin. Di warê nifirê de mersiyeyên ku herî zêde derdikeve pêş berhema bi navê *Mersiyenname*'ya Mela Muhemmed Nûrî ye. Ev berhem tevde ji 679 malikan pêk tê û de beşeke taybet a bi navê mel'ene (le'netkirin) heye ku ev beş tevde ji 124 malikan pêk tê.

Di çend beytên *Mersiyenname*'ya Mele Nûrî de; ji Şemer, Sinan, Bin Ziyad, Bin 'Umer, Yezîd û ji kesên ku ji van kesan re bûne terefîdar re wisa le'net tê xwendin:

Idî le 'netî ser Şemer hem Sinan
Çewan wan şehîdkir Imami cuwan (Turğut, 2019:205)
Li ser Bin Ziyad le'neta Zulcelal
Çewan wî şehîd kir Huseyni delal (Turğut, 2019:209)

Di warê le'netanînê de mala Aktepiyan jî bi mersiyeyên xwe derdikevin pêş. Şêx «Ebdurrehman Aktepi û Şêx Mihemed Kerbelayî di mersiyeyên xwe de wisa le'netê ji kesên qatil re dixwînin:

Huseyn xonçeyê baxê Alê 'Eba

Şehîd kir ewî le'netî rû sîya (Amedî, 2016:280)

Sed hezar l'anet dibêjin ser Yezîd û tabî'an

Behrê wan mezlûmê meqtûlanê xakê Kerbela (Kerbelayî, 1992:23)

Encam

Ger Teyran û Cizîrî hevdemên hev bên qebûlîkirin û ger mersiyeya bi navê *Îro Giryâ Me Tê* ji teref Teyran ve li ser Cizîrî hatibe nivîsandin wê demê em dikarin bibêjin ku mersiyeya ewil a bi kurdiya kurmancî di sedsala XVIIan de bi gotineke din di sala 1640î de hatiye nivîsandin û kevneşopîya mersiyeyê ya di edebiyata kurdiya kurmancî ya klasîk de bi vê helbestê dest pê kiriye.

Kevneşopîya mersiyeyê her çî qas di sedsalên XVII, XVIII û XIXan de lawaz be û di vî warî de gelek mersiyeyên nehatibin nivîsandin jî em dibînin ku di sedsalên XX û XXIemîn de ev kevneşopîya mersiyeyê gihâştîye lûtkeya xwe. Di encama lêkolînê de tevde 279 mersiyeyên ku bi kurdiya kurmancî hatine nivîsandin, hatin berhevîkirin û hat tespîtîkirin ku di sedsala XVIIemîn de 1 mersiyeyê, di sedsala XVIIIemîn de 2 mersiyeyên, di sedsala XIXan de 1 mersiyeyê, di sedsala XXemîn de 111 mersiyeyên û di sedsala XXIemîn de jî 164 mersiyeyên hatine nivîsandin. Weke ku ji hejmara mersiyeyên ku hatine nivîsandin jî tê fêmkirin qernên herî zêde yên ku tê de mersiyeyên hatine nivîsandin sedsalên XX û XXIemîn in û di warî de pêşîvan Mela Ehmedê Xelatî(97 mersiyeyên) û Mela Zahirê Tendurekî(27 mersiyeyên) ye.

Hat tespîtîkirin, di sedsala XX û XXIemîn de herî zêde li ser şêx û kuran mersiyeyên hatine nivîsandin. Di encama xebatê de derket holê ku di sedsala XX û XXIemîn de 95 mersiyeyên li ser şêxan û 101 mersiyeyên jî li ser kuran hatine nivîsandin. Di vî warî de Mela Zahirê Tendurekî bi 27 mersiyeyên ku li ser şêxan nivîsandîye û Mela Ehmedê Xelatî jî bi 90 mersiyeyên ku li ser lawê xwe nivîsandîye, pêşîvantîyê ji vê yekê re dikin.

Me ji hêla teşeyê û rûxsarê ve 160 mersiyeyan nirxand. Di netîceya vê nirxandinê de derket holê ku 61 mersiyeyên bi teşeyê qesîdeyê, 7 mersiyeyên bi teşeyê xezelê, 35 mersiyeyên bi teşeyê murabbe'ê, 21 mersiyeyên bi teşeyê muxemmesê, mersiyeyek bi teşeyê texmîsê, 24 mersiyeyên bi teşeyê mesnewiyê, 5 mersiyeyên bi teşeyê tercî bendê, mersiyeyek bi teşeyê terkîb bendê, 2 mersiyeyên bi teşeyê museddesê/şerîste, mersiyeyek bi teşeyê muselselê, 2 mersiyeyên jî bi teşeyê Terkîb-Tercî'a Murebbe' û Muserra hatine nivîsandin. Weke ji daneyên ku hatin dayîn jî tê famîkirin mersiyeyên kurdî herî zêde bi teşeyê nezmê ya qesîdeyê hatine nivîsandin. Her wisa hat tespîtîkirin ku 160 mersiyeyên kurdî bi 8 cure behr û bi 18 qaliban hatine nivîsandin ku ji van qaliban a ku herî zêde pê mersiyeyên hatine nivîsandin qaliba fa'ilatun fa'ilatun fa'ilatun a ku behra remelê ye ku pê 49 mersiyeyên hatine nivîsandin.

Mersiyename'ya Mela Muhammed Nûrî ya ku li ser meseleya Kerbelayê hatiye nivîsandin, di warê mersiyeyên kurdî de cihekî taybet digre. Lewra ev mersiyeyên tevde ji 679 malikan pêk tê û ew bi vê hecma xwe di nav mersiyeyên kurmancî de mersiyeya herî dirêj e.

Di ekseriyetê mersiyyan de beşên mîna; mirin, şîn-girîn, pesindayîn, sîtema ji felekê re, dunya û axret, sebir, dua-nifir hene ku ev beş di mersiyyên kurdî de bi şikleki xurt û baş hatine şuxilandin. Hat tespîtîkirin ku di mersiyyên kurdî de herî zêde beş û temayên mîna; şîn, kişandina êş û elemê, reşgirêdan û rondikrijandin derdikeve pêş. Lewra ji 160 mersiyyan, tev de 96 helbest bi şîn, girîn û bi êş û elema ku ji ber mirinê tê kişandin, dest pê dikin.

Wek encam dikare bê gotin ku kevneşopiya mersiyyê ya ku di destpêkê de lawaz û hejmara wê hindik bû, di sedsala XXan de bi şikleke aşkere pêşve çûye û di sedsala XXIemîn de ji hebûna xwe bi teşeyên nezmê yên cûr bi cûr bi şikleke xurt û dewlemend hêj didomîne.

Çavkanî

- Amedî, Z. (2004). *Medhiyye û Mersiyye Der Heqê Seydayê Bedî'uzzemân*. Diyarbekir: Söz.
- _____ (2016). *Şerha Rewdul Ne'îma Şêx 'Ebdurrehman Aktepe*. Diyarbekir: Seyda.
- _____ (2004). *Dîwana Seyda Hecî 'Ebdulfettah Hazroyî*. Diyarbekir: Destxet.
- Aykaç, Y. (2015). *Dîwana Hezîn*. Bîngol : Zanîngeha Bîngolê Enstîtuya Zimanên Jîndar Makezanista Ziman û Edebiyata Kurdî Teza Lîsansa Bilind.
- Babnîrî, M. E. (2012). *Dîwana Babnîrî*. Stenbol: Nûbihar.
- Baqûstanî, M. 'E. (2017:94). *Dîwana Baqûstanî, Metn û Lêkolîn M. Zahir Ertekîn*. Bîngol : Zankoya Soran.
- Bayram, M. (2018). *Enderunlu Fazıl'ın III. Selim Mersiyesi (İnceleme-Metin)*. Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Haziran 2018: 19, Cilt: 21 - Sayı: 39, s.19-37.
- Bedewî, M. B. (2013). *Dîwana Bêxew*, Tehsîn İbrahim Doskî(amd.). Stenbol : Nûbihar.
- Bedewî, M. N. (2012). *Dîwana Dahî*, Tehsîn İbrahim Doskî(amd.). Stenbol: Nûbihar.
- Behwarî, Ş. H. Helbestek ji dengê ku hatiye qeydkirin û ji yek jî ji qeyda ku li ser înternetê hatiye weşandin hat deşîf-
rekirin: <https://www.youtube.com/watch?v=Bla-1FAOXDI> adresinden alındı, Dîrok:26.03.2021.
- Bingol, A. (2008). *Kulîlkên Baxê Botan*. Stenbol : Enstîtuya Kurdî ya Amedê.
- Breton, D. L. (2019). *Acının Antropolojisi*, İsmail Yerguz(Çev.). İstanbul: Sel.
- Canım, R. (2010). *Divan Edebiyatında Türler*. Ankara: Grafiker.
- Çavuş, M. S. (2008). *Türk Edebiyatında Mersiye*. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, h.38, r:131-138.
- Çetîn, R. (2019). *Şêx Mûsayê Şêxanî Gundikî û Berhemên Wî yên Menzûm*. Mêrdîn: K.T. Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî Teza Lîsansa Bilind (Neçapkirî).
- Demir, Y. (2019). *Dîwana Namî(Fehmî Begê Pêçarî): "Meğmuru'd Dewawîn"*. Mêrdîn: Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zimanên Zindî yên Li Tirkiyeyê Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî Teza Lîsansa Bilind(Neçapkirî).
- Dêreşî, S. (2012). *Dîwana Weda'î*. Stenbol: Nûbihar.
- Doskî, T. Î. (2020). *Baxê İrem, Geştek li Nav Şi'ra Kurmanciya Klasik, M. Zahir Ertekin(Amd)*. Stenbol : Dara.
- _____ (?). *Çima ey dil bi vî rengî tu îro key elemdarî*. Mersiyya ku li ser Seydayê Nasuriddîne El-Banî hatiye nivîsandin, ev helbest wek word ji Doskî hat girtin.

- Dost, J. (2011). *Dîwana Jan*. Stenbol : Avesta.
- Durre, A. (2002). *Şerha Dîwana Ehmedê Xanî*. Stenbol : Keskesor.
- Erzen, S. E. (2021). *Dilo Rabe Feqîr û Jar Ketin Li Ser Te Kul Bê Miqtar*(Erzen vê mersiyeê li ser apê xwe Seyyîd Eliyê Findikî nivîsandîye). YouTube: Di 26.07.2021ê de ji malpera <https://www.youtube.com/watch?v=ZQOvjICEiI> hat girtin.
- Ezîzan, H. (2012). *Klasîkên Me*, Kovara Hawar, Stenbol, Weş. Belkî, h.33, r.559-560
- Feqîr, B. (2008). *Kerbela Meşheda Îmam Huseyn (Tîpguhêzî: Osman Akdax)*. Stenbol : Tevn.
- Findikî, S. E. (2014). *Dîwan (amd. Selman Dilovan-Huseyn Şemrex)*. Stenbol : Nûbihar.
- Gemî, A. (2018). Mersiyeek li ser Wefata Şêx 'Elî Rîza Efendî,. *Nûbihar*, 60-61.
- Gezer, S. (2015). *Dîwana Mela Yasîn Yusrî, Metn û Lêkolîn*. Çewlîg: Teza Lîsansa Bilind(Neçapkirî), Zanîngeha Çewlîgê, Enstîtuya Zîmanên Zîndî yê Tirkîyê.
- Göçemen, Y. (2020). *Cahiliyeden Endülüsün Yıkılışına Kadar Arap Edebiyatında Şehir Mersiyeleri*. Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,C:7, S:1, s:277-320.
- Gümgüm, A. (2018). *Dîwana Serda(Selaheddîne Gimgimî)- Dêrdê Welat*. Stenbol : Nûbihar.
- Gümüş, N. (2020). *Gulcivîn- Dîwana Mela Siraceddîne Xelîlî*. Stenbol : Nûbihar.
- Güven, A. M. (2017:36). *Sahâbe-i Kirâm 'in Hz. Peygamber İçin Yazdıkları Mersiyeler*. Konya : T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı Türk-İslâm Edebiyatı Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi(Neçapkirî).
- Hakan, S. (2010). Ji Wîda hetta Mele Muhammed Gulnarê Nîksî û pêwendîya helbestvan û mîrên Miksê. *Nûbihar*, 45-47.
- Haşimî, S. Q. (2016). *Dîwana 'Îrfan (Edîsyon-Krîtîk-Amdeker M. Nesîm Doru)*. Stenbol : Nûbihar.
- Hazrowî, M. E. (?). *Ev mersiyeê bi navê "Hicreta sahib cemalî ey gelê yarê zebûn " ji teref Mela Abdullâhê Hazrowî ve li ser Şêx Selîmê Hezanî nivîsandîye. -: Destxeta Ehmed Yalar a li ber destê me.*
- Heyderî, M. E. (2011). Mersiyeek li ser Şêx 'Elaeddîn, Tîpveguzhêr: Selam Ertekin. *Nûpelda*, 67.
- Hezanî, Ş. E. (2016). *Dîwan(Tîpguhêzî: Mela Birhanê Tarîni)*. Diyarbekir : Lîs.
- Hezroyî, M. E. (2012). *Dîwan (amd. Tehsîn İbrahim Doskî)*. Stenbol : Nûbihar.
- Îmamî, N. (1369). *Mersiyeserayî Der Edebiyatê Farisî İnan*. Tehran: Weşanxaneyê Deftera Navendî ya Cihadê Danîşgahî.
- İsen, M. (2012). *Dile Duran Ölüm*. İstanbul: Kapı.
- _____ (1944). *Acıyı Bal Eylemek Türk Edebiyatında Mersiye*. Ankara: Akçağ.
- İsmetullah, Ş. M. (?). *Ev mersiyeê bi navê "Hewar e hey hewar e bû di seyda xem û xewxayê" Şêx Mela 'İsmetullah li ser Şêx Muhammed Selîmê Hezanî nivîsandîye. ?:* Destxeta Ehmed Yalar.
- İzolî, D. (2013). *Ferheng(Kurdî-Tirkî, Tirkî-Kurdî)*. Stenbol: Deng.
- Kanar, M. (2011). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*. İstanbul: Say.
- Karak. (2020). *Dîwançeyê Şêx İsmetullahê Karazî (Metn û Lêkolîn)*. K.T. Zanîngeha Mardîn Artukluyê Enstîtuya Zîmanên Zîndî yê Tirkîyê Şaxa Makezanîsta Zîman û Çanda Kurdî,, Teza Lîsansa Bilind a Neçapkirî.
- Kaya, H. (2019). *Dîwana Şêx Muhemmed Nûrî (metn û lêkolîn)*. Wan : K.T. Zanîngeha Van Yüzüncü Yilê Enstîtuya

- Zimanên Zindî Şaxa Makezanista Ziman û Çanda Kurdî, Teza Lîsansa Bilind a Neçapkirî.
- Kerbelayî, Ş. M. (1992). *Dîwana Kerbelayî*. Stenbol : Weşanên Enstîtuya Kurdî ya Stenbolê.
- Kirmanî, A. E.(1371). *Nigerîşî be Mersiye-serâî der Îrân*. Tehran:Weşanxaeneya Ittila'at
- Korkmaz, S. (2002). Tokatlı Sâir Rızâî Ishâk b. Hasan'ın Bir Mersiyesi. *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı : 12, s.185-202.
- Latîfî, *Latîfî Tezkiretû 'ş-Şu'arâ ve Tabsiratû'n-Nuzamâ*. (Amd.Rıdvan Canım) Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Kütüphaneler ve Yayımlar Genel Müdürlüğü.
- Liceyî, M. M. (2012). *Dîwana Hadî (Amd: Tehsîn İbrahim Doskî)*. Stenbol : Nûbihar.
- Mackenzie, D. (2016). *Melayê Cizîrî û Feqî Teyran* (Ji İngilîzî: Abdullah İncekan), *Nûbihar Akedemî*, c:2, h.6 s.3, r.130-133.
- Mawaldî, Z. (2020). *Endülüs Döneminde Şehirler Hakkında Yazılan Mersiyeler*. Konya : T.C. Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı Arap Dili Ve Belâgati Bilim Dalı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.
- Mu'temem, Z. (1333). Şi'r û Edebê Fairisî. Tehran : Kitêbxaneyâ İbnî Sina.
- Naci, M. (1990). *Lugat-ı Naci*. İstanbul: Asr, <https://ia802907.us.archive.org/26/items/lgatnaci0001na/lgatnaci0001na.pdf> Dîrok: 22.05.2021, Seat:21.57.
- Nalbend, M. E. (?). *Baxê Kurda, Dîwana Mela Ehmedê Muxlus Kurê Eminê Nalbendê Bamernî*, Berhevkar: Tehsîn İbrahim Doskî. Berhema Hêj Neçapkirî,.
- Pala, İ. (2014). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı.
- Qewmanî, Ş. M. (2011). *Dîwan(amd. Muhammed Seydaoğlu)*. Stenbol: Nûbihar.
- Qurana Kerîm û Meala Wê ya Kurdî, Sûreya Beqere ayeta 154-155an*, Werger: Fikrî Amedî, 2014 Enqere: Ensar.
- Redhouse, S. J. (198). *Turkish And English Lexicon*. Beyrûd: Pirtûkxaneyâ Libnanê, Beyrûd https://turuz.com/storage/Dictionary/2016/0806-A_Turkish_And_English_Lexicon-Shewing_In_English-The_Significations_Of_The_Turkish_Terms-James_Willia,Jêgirtin:22.06.2021.
- Sadinî, M. X. (2014). *Feqiyê Teyran, Jiyan Berhem û Helbestên Wî*. Stenbol : Nûbihar.
- Sami, Ş. (1978). *Kamûs-i Türk*. İstanbul, Türkiye: <https://www.pdfdrive2.com/kamus-i-t%C3%BCrki-d156729280.html> Dîrok: 16.06.2021 Seat: 15.09.
- Selçuk, E.(2013). *İran Edebiyatında Mersiye Türleri*, Doğu Araştırmaları,s:2, s.5-22
- Sönmez, N. (2018). Mela Ebdullahê Kotaliyê û Helbestên Wî yên Kurmancî. *Nûbihar Akedemî*, c.3, h.9, r.97-114.
- Taşkın, H. (2017). Du şîrên li ser Şêx Muhammed Diyauddîn yên Mela Zubeyr û Mela Abid. *Kovara Nûbiharê*, 54-59.
- Temo, S. (2019). *Antolojiya Helbesta Kurdî,c. II*. Stenbol: Agora.
- Tendurekî, M. Z. (2007). *Dîwan (amd. Mela Abdurrahman Biçici)*. Stenbol : Nûbihar.
- Tirêj, S. (2014). *Dîwan(Xelat-Zozan-Cûdî)*. Stenbol: Peywend.
- Toprak, M. F. (1990). *Endülüs Şiirinde Mersiye, Yayınlanmış Doktora Tezi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doğu Dilleri Ve Edebiyatları Arap Dili Ve Edebiyatı Anabilim Dalı.
- _____ (2014), “Mersiye”, Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, c:29, Ankara:TDV.
- Turğut, C. (2019). *Di Edebiyata Kurdî ya Klasik de Mela Muhemmed Nûrî û Berhemên Wî*. Wan: Zanîngeha Van Yü-

- zûncü Yilê Enstîtuya Zimanên Zindî Beşa Ziman û Çanda Kurdî, Teza Lîsana Bilind a Neçapkirî.
- Xelatî, M. E. (?). *Dîwana Bîra Kul û Derda*. (Li ser kitêba ku hatiye çapkirin ne navê çapxaneyê ne dîroka çapkirinê û ne jî bajara ku lê hatiye çapkirin nehatiye diyarkirin. Şa'ir li ser kitêbê navê xwe Mela Ehmedê Mela Weysî daniye.)
- Xinokî, Ş. M. (2018). *Dîwan*. Stenbol : Banga Heq.
- Yahya, M. (2021.02.12). <http://necmussebah.blogspot.com>. <http://necmussebah.blogspot.com>: <http://necmussebah.blogspot.com/2008/02/ah-cumle-ns-cinna.html> adresinden alındı
- Yalar, M. E. (?). *Eywah Li Min Dil Zarî Bû Dunya Di Çehv Min Sarî Bû* . Ev helbest wek destxetê li ba Mamoste Nûreddîn Ertekîn hat peydakirin.
- Yazıcı, T. (2004). *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, "Fars Edebiyatı- Mersiye" c:29*. Ankara: TDV.
- Yetiz, M. A. (2012). *Dîwan- Banga Yekîti Bo Azadiyê*, Amd:Abdulhakim Gunaydin. Stenbol: Nûbihar.
- Yörür, A. (2018). *Hasan Daniş Bey'in Kerbela Mersiyesi*. Hikmet Edebiyat Dergisi, Prof. Dr. Ali Nihad Tarlan Özel Sayısı, S:4, Aralık, s.680-694.
- Zinar, Z. (1991). *Nimûne Ji Gencîneya Çanda Qedexekirî*. Stockholm : Yekîtiya Nivîskarên Kurd.
- Zinarexî, M. E. (2018). *Dîwan*, Taha Nas, Tahirhan Aydın, Abdurrahman Adak, Zülküf Ergün(amd.) Stenbol : Nûbihar.